

4.

PEDAGOGICKÁ

DIAGNOSTIKA

Obsah přednášky

- Klasifikace metod ped.diagnostiky
 - Metody pedagogické diagnostiky
 - Pozorování, rozhovor, dotazník, did.test, ústní a písemná zkouška, anamnéza, studium pedagogické dokumentace, experiment, sociometrické metody, ...
-

METODY PEDAGOGICKÉ DIAGNOSTIKY

- Metody pedagogické diagnostiky vycházejí z výzkumných metod metodologie pedagogiky. Jde o celý systém metod. Metody se liší svojí náročností na přípravu, provedení a vyhodnocení.
- Při diagnostické činnosti je třeba vhodně metody ped. diagnostiky kombinovat a nespoléhat se pouze na jednu metodu.
- Nejčastější diagnostické metody: pozorování, rozhovor, dotazník, test, zkouška (ústní, písemná, výkonová), anamnéza, studium pedagogické dokumentace, experiment, sociometrické metody, ...

Diagnostické metody zaměřené na 1 žáka:

1. Ústní zkoušky:

a) orientační, b) klasifikační.

2. Písemné zkoušky:

a) písemné práce, b) dlouhodobější práce

3. Analýza úkolů a výkonů žáka:

- a) rozbor celkového procesu učení,
- b) rozbor výkonů žáka v jednotlivých předmětech,
- c) rozbor jazykových projevů,
- d) rozbor žákovských pracovních činností.

4. Analýza výsledků činnosti (výrobků, výkresů):

- a) rozbor produktů pracovní činnosti žáků,
- b) rozbor díla tvůrčího charakteru (hudebního, literárního, výtvarného),
- c) rozbor vzhledu žákova zevnějšku.

Diagnostické metody zaměřené na 1 žáka:

5. Didaktické testy:

a) testy sestavené učitelem, b) standardizované testy.

6. Metoda rozhovoru.

7. Systematické a dlouhodobé pozorování žáka.

8. Dotazník (např. ke zjištění zájmů, hodnot, postojů).

9. Retrospektivní a anamnestické metody

(životopis, data o samotném žákovi, vývojová anamnéza žáka).

10. Studium pedagogické dokumentace.

Diagnostické metody zaměřené na skupinu žáků, třídu, školu

1. Systematické pozorování života třídy, skupiny.
2. Rozbor průběhu a výsledků činnosti třídy jako skupiny.
3. Metody zjišťování vztahů ve třídě (sociometrické metody).

Diagnostické metody zaměřené na posuzování výchovně-vzdělávací práce učitelů, školy, rodičů

1. Hospitace ve vyučování (pozorování)
2. Rozhovory s učiteli, ředitelem, rodiči, se žákem.
3. Dotazník (pro učitele, ředitele, rodiče)
4. Rozbor produktů činnosti žáků i učitele, rozbor slohových prací na dané téma.

Metody autodiagnostiké

1. Posuzování výsledků vlastního pedagogického působení (pozorování své činnosti prostřednictvím záznamu)
 2. Reflexe úrovně komunikace se žáky.
 3. Rozbor výsledků (a důsledků) vlastního hodnocení a posuzování žáků (analýza hodnocení žáků, analýza příprav na výuku – analýza cílů, úkolů, použitých metod, forem práce, činností)
- + Dotazník – např. vztahu žáků k předmětu
 - + Rozhovor s žáky, kolegy

ÚSTNÍ ZKOUŠKY

- jedna z nejčastěji užívaných metod v edukačním prostředí
- obvykle spojená s hodnocením a klasifikací
- podstatou ústních zkoušek je **kladení otázek učitelem a žákova ústní výpověď**
- slouží k zjišťování úrovně vědomostí a mluveného projevu.
- směřují k nácviku přesného vyjadřování a aktivizují verbální schopnosti
- Pro některé žáky mohou být stresující a případné vady řeči mohou vést k celkové frustraci. Jejich kvalitní používání je věcí pedagogického taktu a mistrovství učitele.

PÍSEMNÉ ZKOUŠKY

- podstatou této metody jsou **písemné odpovědi žáků na písemně zadané úkoly, pokyny, otázky či jiné stimuly**
- písemné zkoušky bývají považovány za objektivnější než ústní zkoušky
- **výhody** - může být v kratší době vyzkoušena většina žáků najednou, otázky lze předem promyslet a připravit, hodnocení není tolik ovlivněno momentálním „naladěním“ a stavem učitele.
- písemné zkoušky, jako např. slohové práce, kompozice, nám podhalují řadu cenných informací o žákovi – jeho zájmy, záliby, postoje, rodinné prostředí atd.
- **nevýhody** - učitel nemůže do odpovědí žáka vstupovat a adekvátně ho usměrňovat (pomocnými otázkami), dále je třeba více se věnovat přípravě, sestavení otázek.

ANALÝZA ÚKOLŮ A VÝSLEDKŮ ŽÁKA

- Je součástí všech ostatních diagnostických metod. Pedagog se tudíž touto analýzou zabývá neustále. Rozebírá výkony žáků při písemných, ústních zkouškách nebo i při rozboru a hodnocení žákovy kresby, jeho výkonu, projevu.
- I pokud hledá příčiny, původu vzniku chyby, musí sledovat výkony žáka v jednotlivých činnostech.

ANALÝZA VÝSLEDKŮ ČINNOSTI

- Jedná se o **analýzu různých produktů pracovní činnosti.**
- Př. malba, výrobek, model, díla tvůrčího charakteru, jakými je například složená píseň, báseň, slohová práce, deník, literární dílo, divadelní představení, krátké etudy a mnoho dalších.
- Do analýzy výsledků činnosti je možno zařadit i pořádek žákova pracovního prostoru, uspořádání a úroveň jeho pomůcek, ale i způsob zdobení vlastního zevnějšku.

PEDAGOGICKÁ DOKUMENTACE

- Do pedagogické dokumentace řadíme doklady o činnosti školy, učební osnovy, plány, přípravy na výuku, metodické pomůcky, záznamy o žácích, soubor žákových písemných prací.
- Pro objektivní diagnostikování je studium pedagogické dokumentace nezbytnou součástí. Získáme tak velmi dobrý přehled o vývoji žáka, jsme schopní snáze stanovit diagnózu a zhodnotit zpětně stanovenou prognózu.
- Jednou ze součástí pedagogické dokumentace je dnes velmi hojně užívané portfolio.

PORTFOLIO

- „Portfolio je uspořádaný soubor prací žáka sebraných za určitou dobu výuky, který poskytuje informace o pracovních výsledcích žáka.“ (Zelinková, 2001, s. 45)
- Práce žáka mohou být písemné, výtvarné, fotodokumentační. Vše záleží na předem stanoveném účelu portfolia. Jestliže by měl žáka reprezentovat, bude samozřejmě obsahovat ty nejlepší práce žáka. Nebo může obsahovat průřezové práce, poukazující na rozvoj žáka.
- Soubor různorodých prací žáka a dalších materiálů dle jeho uvážení. Slouží jako odraz jeho osobnosti a napomáhá pochopit, čemu žák dává přednost či jaký učební styl může preferovat atd.

DIDAKTICKÉ TESTY

- didaktický test je nástroj systematického zjišťování výsledků výuky
- pod pojmem didaktický test rozumíme zkoušku, orientující se na objektivní zjišťování úrovně zvládnutí učiva u žáků.
- pokud je test ověřen v praxi na velkém počtu osob a může tak zaručit reliabilitu a validitu, jedná se o test standardizovaný. V opačném případě hovoříme o nestandardizovaném didaktickém testu.
- **nevýhody** – zaměření na vědomosti a fakta, nedostatečné rozvíjení tvořivosti žáka, náročnější pro slabší žáky a pro žáky se specifickými poruchami učení
- **výhody** – vysoká objektivnost, dostáváme snadno a rychle rychlou zpětnou vazbu o stavu vědomostí, dovedností a výkonů žáků, dobrá příležitost jak porovnat výkony žáka s požadavky normy, s vytyčenými cíli.

STANDARDIZOVANÉ DID.TESTY

- Jsou reprezentativní výzkumné nástroje, v praxi ověřené na rozsáhlém vzorku osob. Jejich konstrukce je zpravidla velmi složitá, podřízená statistickým procedurám, proto se na ní podílí řada výzkumných pracovníků.
- Mezi dnes známé standardizované didaktické testy patří test Kalibro, Klokán, Scio.
- „**Standardizace** je procesem zdokonalování testu, odzkoušení jednotlivých testových položek, jejich stabilizace, i testu jako celku s vypracováním testové příručky, tedy dokumentu umožňující jeho adekvátní využití.”
- **Standardizace** zaručuje, že se z testu vyloučí všechny chyby a nedostatky, které jsou typické pro běžné zkoušky, vyplývající z improvizace a běžných chyb hodnocení.
- Standardizovaných didaktických testů pro diagnostikování pedagogických jevů není příliš, jsou časově i finančně velmi náročné (je využíváno spíše pro výzkumné potřeby).

NESTANDARDIZOVANÉ DID.TESTY

- V činnosti učitele (v praxi) se častěji setkáme s užitím nestandardizovaných didaktických testů. Tyto neformální testy si vytváří zpravidla učitel sám pro své vlastní potřeby (získat o žákovi další diagnostické údaje, hodnotit objektivně, porovnat výkon žáka s ostatními spolužáky)
- Nestandardizované didaktické testy nejsou ověřovány na velkém počtu osob a z toho důvodu plyne i jejich nízká validita a reliabilita.

ROZHOVOR

- patří mezi explorační metody
- metoda charakteristická přímou sociální interakcí
- předmětem rozhovoru mohou být
 - **objektivní údaje** – představují základní údaje o osobách
 - **subjektivní údaje** – k nimž řadíme názory, myšlenky, přesvědčení, postoje dotazované osoby
- Rozhovor je takovou technikou shromažďování materiálu, která je založena na individuálním přístupu a bezprostřední komunikaci.

ROZHOVOR

- **standardizovaný (strukturovaný)** – předem připravený, s přesně určenou strategií, taktikou a zformulovanými otázkami; tazatel pouze čte otázky a zaznamenává odpovědi respondenta,
- **nestandardizovaný (nestrukturovaný)** – se více přibližuje běžné komunikaci mezi lidmi, je jen v bodech nastíněna strategie rozhovoru, taktika pak úplně uvolněná. Ač se jedná také o připravený rozhovor, konkrétní formulace a sled otázek záleží pouze na tazateli. Výhodou je snadnější navázání bližšího kontaktu mezi tazatelem a respondentem, proto bývá obvykle uplatňován u dětí mladšího školního věku.
- **částečně standardizovaný (polostrukturovaný)** – kde je určená pevná strategie, ale volnější taktika
- dle počtu zúčastněných osob: **rozhovor individuální tj. s jedním žákem x rozhovor skupinový (beseda)**

ROZHOVOR

- **zásady správně formulovaných otázek:**
- vyhýbat se složitým větným celkům a preferovat jednoduché formulace, nepoužívat cizí slova a odborné výrazy,
- nedávat dítěti dlouhé otázky, které přeceňují jeho percepční možnosti,
- v otázkách se nesmí vyskytovat víceznačné pojmy a nejasné formulace,
- více otázek by nemělo být spojeno v jednu větu,
- vyhýbat se sugestivním otázkám atd.

ROZHOVOR

- Pravidla vedení rozhovoru:
 - vhodná situace, prostředí - navození příjemné, důvěrné atmosféry, vyhradit dostatečný časový prostor,
 - rozhovor začínat volnějsími, obecnějšími otázkami, pak pokračovat již významnějšími, zásadnějšími otázkami
 - akceptovat všechny subjektivní výpovědi – jednat citlivě a taktně k postojům dotazovaného, dát mu volnost vyjádření, nesoudit ho,
 - snažit se o přesný, co nejméně subjektivně ovlivněný záznam, nejméně 60% aktivity ponechat na straně žáka (klienta), sledovat emoční projevy, neklást více otázek najednou, přizpůsobit tempo možnostem klienta, přísně dodržovat trpělivost a pedagogický takt, neklást doplňující sugestivní otázky, dobře vyslovovat, zajistit pocit bezpečí.

METODA POZOROVÁNÍ

- Patří mezi nejstarší, díky tomu i nejrozšířenější metody ped. diagnostiky
- proces systematického sledování a zaznamenávání projevů dítěte/pedag.jevů
- cílevědomé, soustavné a plánovité vnímání jevů a procesů, které směřuje k odhalení podstatných souvislostí a vztahů sledované skutečnosti.
- **Diagnostické pozorování** má přesně vymezený objekt, je vedeno určitou myšlenkou a zaměřeno k určitému cíli. Je přesně organizováno, probíhá podle stanoveného plánu a pozorované jevy a procesy jsou přesně registrovány.
- Diagnostika užívá dva způsoby pozorování, a to **extrospekci** (pozorování jiných) a **introspekci** (sebepozorování).

DRUHY POZOROVÁNÍ

Podle časového hlediska:

- **pozorování krátkodobé** - netrvá déle než jedna vyučovací jednotka,
- **pozorování dlouhodobé** - často užívané při vědeckém pozorování, ale vhodné i pro učitele na 1. stupni, neboť je se žáky v dlouhodobém kontaktu

Podle osoby, která vykonává pozorování:

- **introspekce** – sebepozorování
- **extrospekce** – pozorování druhou osobou

Podle množství pozorovaných osob:

- **pozorování individuální** – pozorování jedné osoby
- **pozorování skupinové** – pozorování například určité skupiny žáků, celé třídy, atd.

Podle vymezeného předmětu pozorování:

- **pozorování dílčí** – pozorování jen vymezeného jevu, projevu
- **pozorování celkové** – pozorování všech projevů osobnosti

Podle kontaktu pozorovatele s předmětem pozorování:

- **přímé pozorování** – přímý kontakt pozorovatele s předmětem pozorování
- **nepřímé pozorování** – zprostředkované pozorování např. videozáznam, psaná či mluvená výpověď, jednosměrná průhledná stěna, atd.

POZOROVÁNÍ

- Nejčastěji se setkáme s rozlišením pozorování **strukturovaného a nestrukturovaného**.
- **Strukturované pozorování** má již před zahájením samotného pozorování vymezený cíl, záměr, sledované kategorie, předem připravený pozorovací systém i pozorovací nástroje. Tento druh pozorování je časově náročnější na přípravu, někdy je nutný i zácvik pozorovatele. Proto se častěji využívá při vědeckém výzkumu.
- V běžné praxi učitel hojně využívá **nestrukturované pozorování**. Jedná se o pozorování pružné, spontánní bez vymezení kategorií a předem připravených pozorovacích nástrojů. Stanovena je maximálně osoba, jev nebo událost.

DOTAZNÍK

- patří mezi explorační metody
- jde o **písemnou formu kladení otázek a získávání odpovědí**
- dotazníková m. je určena pro hromadné získávání údajů.
- **Výhody** - menší časová náročnost při realizaci než u rozhovoru, oslovení velkého počtu respondentů, získání v poměrně krátkém čase velké množství informací, snadné zpracování, administrace

- Dotazník lze rozdělit na tři hlavní části. V první části se uvádí cíl dotazníku, k čemu budou odpovědi použity a pokyny pro práci s dotazníkem. Druhou část tvoří samotné otázky a v poslední části se nachází poděkování respondentovi (podrobněji viz. např. Gavora – tvorba dotazníku)

ANAMNÉZA

- **anamnéza:** Anamnéza znamená v překladu „rozpomínání, vzpomnutí“
- anamnestické metody se zaměřují na získávání životopisných dat jedince, shrnutí dosavadního vývoje dítěte, vždy jde o velmi citlivou záležitost
- **Osobní anamnéza** se vztahuje k vývoji dítěte. Zjišťuje údaje od prenatálního věku až po současnost, táže se na průběh těhotenství, porodu, jaký byl vývoj řeči, či zda dítě neprodělalo nějaké těžké onemocnění, apod. Jde o velmi citlivé údaje, proto se na ně učitel s opatrností ptá rodičů, až po navázání opravdu dobrého kontaktu.
- **Rodinná anamnéza** poskytuje základní rodinné údaje. Zjišťujeme vztah rodičů k dítěti, způsob výchovy, výchovné metody, členy rodiny, kdo z členů rodiny má vliv na dítě, případné rodinné obtíže, problémy atd.; je zaměřena na zjišťování všech dostupných údajů o rodičích, rodičích a sourozencích se zřetelem na možný vliv dědičnosti, výskytu chorob, patologických úchylek, vrozených vývojových vad, nadání, sklonů, specifických chorob apod.
- **Anamnéza školní** se zabývá sociokulturní oblastí. Jak se dítě adaptovalo v mateřské škole, ve škole, jak se zapojuje do kolektivu třídy, jaký má vztah k učitelům, ke spolužákům. Snaží se zachytit soustavu hodnot, zájmy, vztah ke kultuře, k přírodě, zahrnuje hodnocení žákových projevů ve vztahu ke všem pedagogickým pracovníkům, případně institucím v minulosti (MŠ, ZŠ, školní družina, učitelé, vychovatelé, spolužáci, rodiče).

EXPERIMENT

- Experiment prověřuje v praxi efektivitu nově zavedených výchovně vzdělávacích opatření.
- Sleduje změny určitých faktorů v důsledku měnících se podmínek.
- Srovnávací pedagogický experiment je založen na srovnávání experimentální a kontrolní skupiny.
- Laboratorní experiment zkoumá jevy v záměrně a uměle vytvořených podmínkách, přirozený experiment probíhá v běžném pedagogickém prostředí.

SOCIOMETRICKÁ METODA

- Sociometrické metody se zabývají **rozbořem struktury sociální skupiny**. Jaké jsou v sociální skupině **vztahy, jaký je stupeň blízkosti, sympatie či antipatie mezi jednotlivými členy skupiny**.
- „Sociometrická metoda nám ukáže, kteří žáci jsou si vzájemně sympatičtí, kteří se odpuzují, kdo je kým přitahován, kdo má vedoucí roli, kdo se podřizuje, kdo je v izolaci, odmítán kolektivem, atd.“ (Smékal, 1966, s. 57)
- U žáků mladšího školního věku musíme pamatovat na to, že **vztahy se teprve utvářejí, nejsou trvalé a rychle se mění**. Proto je nutné, aby učitel vývoj vztahů ve třídě průběžně sledoval.

SOCIOMETRICKÁ METODA

- U sociometrických metod však nesmíme zapomenout, že jde o momentální, o dočasný a o orientační pohled na skupinu.
- Jako nástroje jsou zpravidla používány standardizované testy.
- Běžně dostupný je učitelům sociometrický test (J. L. Morano) nebo sociometricko-ratingový dotazník (SO-RA-D).

PROJEKTIVNÍ TECHNIKY

- Jedná se například o hry, dramatizaci, hru v rolích, kresba, tanec, dokončení neúplného příběhu.
- V psychologii užívané hojněji než v pedagogice.
- „Projektivní metody jsou takové techniky, při nichž se subjektu prezentuje víceznačný, nestrukturovaný podnětový materiál. Při strukturaci a interpretaci těchto podnětů **subjekt promítá do odpovědí své vnitřní stavy, motivy, potřeby a impulsy.**“ (Koluchová, Morávek, 1990, s. 50)

KLASIFIKACE PROJEKTIVNÍCH METOD

- podle typu odpovědi na předložený stimul:
- **technika asociační** – kdy dítě odpovídá na stimul slovem, představou
- **technika konstruktivní** – dítě má něco vytvořit, zkonstruovat (vypráví příběh k obrázku, fotografii, ...)
- **technika doplňovací** – dítě doplňuje nedokončený podnět (dítě doplňuje svojí odpovědí, poskytuje vlastní řešení určité situace, doplňuje věty)
- **technika výběrová a řadící** – dítě vybírá nebo řadí podle vlastní preference
- **technika expresivní** – dítě odpovídá volným sebevypjádřením, například kresbou (dramatizací, tancem, hrou v rolích)

Děkuji za pozornost